

Кравчук О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін
КЗВО «Академія культури і мистецтв» ЗОР

НАУКОВИЙ ДИСПУТ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПАНОРАМНОГО МИСЛЕННЯ

Досліджується технологія наукового диспуту у сучасній мистецькій освіті, яка має вплив на формування панорамного мислення майбутніх фахівців для оптимізації прийняття комплексних рішень складних проблем. Володіння технологією діалогової взаємодії у широкому історико-культурному контексті сприяє розвитку навичок критичного мислення і аналізу, творчості, оригінальності та ініціативності студентів.

Ключові слова: науковий диспут, діалогова взаємодія, панорамне мислення, інтуїтивне мислення.

Вступ та постановка проблеми. На думку Алекса Бікрофта, одного з укладачів словника англійської мови Collins Dictionary, головним словом 2022 року стало слово «пермакриза» (постійна криза), яке концентровано передає відчуття людиною реальності у даний історичний проміжок часу. Стає очевидним, що перехід «пермакризи» у менш небезпечну, загострену та більш визначену реальність визначається рівнем культури людини, формуванням підвалин її духовної сутності. В центрі такої реальності – людина, система цінностей якої знаходиться у стані постійного перефокусування, одночасно із пошуком опори на фундаментальні раціональні пояснення.

В цих умовах зацікавлюють технології діалогової взаємодії учасників освітнього процесу, зокрема, науковий диспут, який забезпечує розвиток не лише фахових умінь та компетентностей, але й послідовне формування системи емоційно-особистісного ставлення до навколишнього світу, самого себе і своєї діяльності. Діалогові технології здатні забезпечити раціональне і послідовне бачення всіх об'єктів і факторів, системно упорядкованих у широкій панорамі поглядів, яка об'єктивується в результаті такої взаємодії. Сформоване панорамне бачення з опорою на фундаментальні принципи, закони, за якими можливо впорядковувати постійно змінювальні реалії сучасного суспільства, спрямовує на позитивний результат та оптимізує можливість комплексних рішень складних проблем.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Глазкова І., Лінник О. розкривають значущість діалогу в освітньому процесі закладу вищої освіти як технології партнерської взаємодії та підкреслює, що взаємний обмін думками забезпечує розвивальний характер навчання з огляду на формування широкого смислового поля вирішення тієї чи іншої проблеми [6]. З іншого боку, О.Тимохов, досліджуючи типи мислення особистості, зазначає, що формування широкого смислового поля для вирішення складних завдань потребує роботи з безліччю факторів та нюансів, які потрібно враховувати. Саме панорамне мислення працює як мислення широкого спектру, вирішуючи різноманітні завдання. Також панорамне мислення називають багатфункціональним, діагностичним, об'ємним, масштабним, винахідницьким, паралельним і системним [8].

Важливим аспектом механізму формування панорамного мислення у діалоговій взаємодії є те, що саме технологія наукового диспуту відкриває студентвм у самих себе наявність одностороннього бачення проблеми, лінійність мислення. Лінійне (або тунельне) бачення в творчих професіях призводить до високих спортивних успіхів, блискучої виконавської віртуозності, але дає «точковий» ефект та системні збої там, де постійно присутні невизначені ситуації. Особливо складно, коли включаються відносини між людьми, що привносить дуже багато ірраціональних й емоційних чинників.

Формулювання цілей статті. Висвітлення особливостей технології застосування наукового диспуту для формування багатостороннього панорамного бачення мислення.

Опис основного матеріалу дослідження. Диспут (від лат. Disputare досліджую, сперечаюсь) у словникових джерелах визначено як прилюдні дебати на громадську політичну чи наукову тему; публічний спір на наукову, літературну та іншу тему [1]. Ширше диспут трактується як вид діалогічного мовлення, публічний спір на злободенну наукову або розмовно-побутову тему. Диспут як різновид дискусії, публічне обговорення тієї чи іншої важливої для присутніх проблеми, як

правило, завчасно готується, має зв'язок з реальним життям, власним досвідом учасників.

В освітньому процесі розуміємо диспут як спеціально організоване зібрання, в ході якого відбувається демонстративне зіткнення думок з будь-якого питання (проблеми). Вже у перших середньовічних університетах у форматі *facultas artium*, де навчалися 6 років, провідними формами навчальних занять були лекції та диспути. Публічний диспут сприяв різносторонній науковій підготовці до визначеної теми, посилював та відточував емоційні важелі обговорення, привносив певний дух змагання у доведенні власної позиції. Викладач (зазвичай магістр або ліценціат) призначав тему, а його помічник (бакалавр) був модератором зустрічі, відповідав на питання і коментував виступи. Диспути зазвичай були навчальними з чітко обумовленою темою, але декілька разів на рік влаштовувалися диспути «про що завгодно», коли обговорювалися актуальні наукові та світоглядні проблеми [3].

Керівництво університетів надавало дуже велике значення *disputatio* як одній з найпоширеніших форм викладання. Учасники диспутів поводитися досить вільно, навчаючись мистецтву захисту набутих знань, де на перше місце висувалася діалектика, раціональні методи проведення диспутів, відточені прийоми аргументації з різноманітнішої тематики у формах групових, факультетських, загальноуніверситетських диспутів. Факультетський диспут "про що завгодно" («*disputatio de quodlibet*») був найцікавішим і найурочистішим був, зачіпав світоглядну тематику, основні ідеї академічної системи координат, базові цінності та смисли [3].

Для здобуття першого ступеня бакалавра студенти витримували іспит та повинні були довести, що прочитано рекомендовані книги та взято участь у призначеній кількості диспутів (шість у свого магістра та три загальноуніверситетських). У завершальному диспуті студент відповідав на всі питання публічно. Осмисленість широкої проблематики, раціональна аргументованість відповідей свідчили про опанування певними стандартами, які присвоювалися студентству вузьким колом знавців-професорів у спільній академічній системі координат. Всі диспути ретельно записувалися, архівувалися та вивчалися наступними поколіннями студентів [3].

Історичний досвід свідчить, що освітній процес у європейських університетах складався як конгломерат лінійного процесу та формування широкої системи зв'язків. Ярослав Пелікан, американський інтелектуал, удостоєний почесних ступенів доктора наук у 42 університетах світу, у праці «Ідея університету» зазначає, що усвідомлення наявного в академічному просторі плюралізму є одним з базових принципів вищої освіти [7].

Науковий диспут сприятиме ненасильницькому й аргументованому формуванню думки кожного учасника діалогової взаємодії та зіставлення її з думками інших учасників, що долає неповноту, звуженість та одномірність смислового поля індивідуальної свідомості. Якщо людина відкрита до сприйняття різних точок зору, вона може подолати односторонність власного сприймання; в іншому випадку виникає не діалог, а конфлікт, який веде до агресії та ворожнечі, особливо у кризові етапи розвитку суспільства.

Практика наукового диспуту відкриває можливість розширення індивідуального смислового поля завдяки присутності ефекту відкриття, коли у взаємодії раптом бачиш те, на що раніше не зверталася увага. Надалі наукова розвідка у досліджуваній сфері стає більш глибокою та багатогранною, увага концентрується на зв'язуванні окремих фактів у цілісну концептуальну послідовність, яка підкріплюється відповідними аргументами.

Володіючи лише професійно спрямованим лінійним мисленням, студент має реальні переваги у швидкості, глибині або правильності висновків: мобілізує навички для ситуацій швидкого реагування, всі фактори для вирішення однієї задачі, здійснює повну фіксацію уваги з відсіканням непотрібних елементів. Але з проявом множинності відкритих у диспуті зв'язків між великою кількістю об'єктів та складових факторів у широкому панорамному вигляді, лінійне мислення не може знайти виходу з складної невизначеної ситуації. У творчих професіях такі ситуації присутні постійно; з'являються нові фактори, які потрібно врахувати, або неясності і деталі, що відкриваються по ходу справи, і саме сформоване панорамне мислення дозволяє відбутися у професіях такого інформаційного типу завдяки готовності до «схоплення» багатьох різних точок зору на проблему та розумінню того, як працює ціла система. Сформоване панорамне мислення цілком відповідає інтуїтивному, яке оперує великими блоками і дає коротку емну і швидку інтуїтивну відповідь на завдання з безліччю складових.

Визначено, що формувальні завдання диспуту можливо реалізувати за умов організаційної підготовленості, наукового підходу, педагогічного контролю, опорі на особистий досвід здобувачів вищої освіти. Аналіз теоретичних та практичних аспектів апробації проведення наукового диспуту

дозволив визначити оптимальний алгоритм його організації:

1. Етап проблематизації, пов'язаний з дослідженням ключових аспектів визначеної теми та роз'ясненням її проблемних «больових точок» викладачем для студентів.

2. Етап фіксації «претензії на значимість» (визначення та обговорення з учасниками диспуту ключових позицій кожної точки зору).

3. Етап пошуку підстав для обґрунтування кожної точки зору (наукові дослідження учасників диспуту: відбір найбільш сильних, дієвих, влучних та переконливих фактів, статистичних даних, авторитетних поглядів для підкріплення власної позиції).

4. Етап зв'язування фактів, аргументація «як для себе» для впевненості у власній позиції (зближення, поєднання розповсюджених й загальноприйнятих позицій до проблемного висловлювання).

5. Етап публічної аргументації, пов'язаний із зовнішньою комунікацією, ненасильницьким (осмисленим, зв'язаним) переконанням.

Елементи монологу та діалогу в диспуті мають чітко розмежовані функції. Діалогічні елементи надають дискусії емоційне забарвлення, а монологічні служать для вираження її логічного змісту. Без людських емоцій ніколи не було, нема і не може бути пошуку істини. Але не можна перебувати у полоні емоцій, тобто давати перевагу почуттям над розумом.

Дотримання загальних правил диспуту сприяє реалізації виховного потенціалу диспуту: формування вміння доказово, аргументовано викладати свої погляди, зберігати витримку і спокій, сприймати критику, з повагою ставитися до думки опонента. Серед основних правил ведення диспуту для всіх учасників наведемо наступні:

Право на повне висловлення своєї думки має кожний.

Висловлення думки повинно бути ясным, чітким, усвідомленим, без повторень того, що вже було сказано. Важливо не нав'язувати своєї думки.

Переконливість донесення власної точки зору залежить від спокійного та виваженого налаштування, опори лише на достовірні та перевірені факти, застосування сильних аргументів.

Обов'язково потрібно поважати думку інших учасників диспуту, не вживати особистісних оцінок, не підміняти критичні зауваження і розкриття позицій опонента гумором, іронією, сарказмом. Головне завдання – зрозуміти точку зору, з якою ви не згодні.

Під час диспуту може бути доведена помилковість вашої думки, і це потрібно сприйняти гідно. Цей досвід є цінним на шляху вашого власного розвитку. Головний підсумок диспуту – спільне просування шляхом досягнення істини.

Науковий диспут приваблює студентів паритетністю сторін учасників, можливістю висвітлення їх суб'єктивної позиції, взаємообміном особистісних почуттів і емоцій, готовністю прийняти точку зору іншої сторони, прагненням до співучасті, співпереживання у більш широкому, панорамному форматі. Диспут для викладача – ефективний засіб формування їх цілісного погляду на світ завдяки розвитку панорамного мислення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Науковий диспут як технологія вибудовує певну систему координат – панораму смислових структур, які пояснюють світ та життя, прогнозують порядок подальших дій, їх причин та наслідків, надають відчуття внутрішньої стабільності у стрімкій динаміці цивілізаційних зрушень. Напрямами подальших досліджень можуть стати виховання досвіду зв'язків історії, філософії, культури і мистецтва у контексті панорамного мислення у практичному вимірі, привнесення раціоналізму та аргументації у мистецьку практику, розвиток ідеї міждисциплінарності, коли в навчанні та науковому дослідженні перетинаються знання з різних галузей.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/dysput>
2. Акініна Н.Л. Академічна культура викладача ВНЗ. Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова. 2015. Вип.1. С.8-15.
3. Баумейстер А. Университет: прошлое, настоящее, будущее.
4. Васківська Г.О., Паламар С.П., Порядченко Л.А. Психолінгвістичні аспекти формування культури діалогічного спілкування. Psycholinguistics. 2019. № 26(2). С. 11–26.
5. Голота Н. Діалогічні технології як складова практико орієнтованої підготовки майбутніх педагогів. URL: <https://doi.org/10.28925/2311>.
6. Ліннік О.О. Рівні діалогічної взаємодії в освітньому середовищі ВНЗ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 25.С. 119-122.

7. Пелікан Я. Ідея університету: переосмислення. Дух і літера, 2009.
8. Тимохов О.В. Панорамність як особливий феномен в системі класифікації видів мислення. URL: http://np.pdpu.od.ua/2_2014/25.pdf

REFERENCES

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/dysput> [in Ukrainian].
2. Akinina N.L. Akademichna kultura vykladacha VNZ [Academic culture of a university teacher]. (2015). Scientific journal of Dragomanov State University. Issue 1. P.8-15. [in Ukrainian].
3. Baumeister A. Unyversytet: proshloe, nastoiashchee, budushchee [University: past, present, future]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=XXrrSNWcdKU> [in Russian].
4. Vaskivska G.O., Palamar S.P., Poryadchenko L.A. Psyholingvistychni aspekty formuvannia kultury dialohichnoho spilkuvannia [Psycholinguistic aspects of forming a culture of dialogical communication]. (2019). Psycholinguistics. № 26(2). P. 11–26. [in Ukrainian].
5. Golota N. Dialohichni tekhnolohii yak skladova praktyko zorientovanoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv [Dialogue technologies as warehouse practice-oriented training of future teachers]. Retrieved from: <https://doi.org/10.28925/2311>. [in Ukrainian].
6. Linnik O.O. Rivni dialohichnoi vzaiemodii v osvithomu seredovyshchi VNZ [Levels of dialogical interaction in the educational environment of universities]. (2012). Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work. V. 25. P. 119-122. [in Ukrainian].
7. Pelikan Ya. Ideia universytetu: pereosmyslennia [The idea for the university: rethinking]. (2009). Duh i litera. [in Ukrainian].
8. Timokhov O.V. Панорамність як особливий феномен в системі класифікації видів мислення [Panoramicity as a peculiar phenomenon in the system of visual classification of thought]. Retrieved from: http://np.pdpu.od.ua/2_2014/25.pdf. [in Ukrainian].